

VERONIKA GIRININKAITĖ

Juozapas Legavičius (1743–1812). Gyvenimas ir raštai

ANOTACIJA: Straipsnyje pirmą kartą lietuviškai išsamiau pristatomi švietėjo, rašytojo, kunigo Juozapo Legavičiaus (1743–1812) biografija ir jo kūrybinis palikimas. Parodyta šio autoriaus veikalų svarba Apšvietos epochos kontekste. Identifikuota dviejų anoniminėmis laikytų knygų autorystė. Paminėtas klebono indėlis, atstatant sudegusią Karkažiškės bažnyčią ir įrengiant parapiinę mokyklą. Rengiant straipsnį rasta papildomų archyvinių duomenų, ištaisytos kelios klaidos apie Legavičių mokslinėje literatūroje, sudaryta šiuo metu žinomų Legavičiaus knygų ir jų lokalizacijos suvestinė lentelė. Remiantis lentele konstatuota, kad Lietuvos ir Lenkijos atminties institucijose saugomų Legavičiaus knygų skaičius yra mažas, šis švietėjas tebėra mažai žinomas visuomenei.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Juozapas Legavičius, Józef Legowicz; Vilniaus jėzuitų akademija; Apšvietos epocha; pamokslai; švietimas.

Straipsnio¹ tikslas – pateikti XVIII–XIX a. sandūroje veikusio primiršto rašytojo ir pamokslininko, kunigo Juozapo Antano Legavičiaus (Józef Antoni Legowicz) gyvenimo ir veiklos apybraižą. Tą padaryti leido žinios, surinktos iš naujai peržiūrėtų archyvinių dokumentų Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS). Pirmoje straipsnio dalyje bus atsigręžta

¹ Straipsnio mokslinis redaktorius Arvydas Kazimieras Karaška, vertimai iš lenkų k. – straipsnio autorės, rankraščius fotografavo Raimondas Malaiška. Už fragmento lotynų k. perrašo patikrinimą ir pastabas dėkoju dr. Mintautui Čiurinskui. Taip pat dėkoju straipsnį įdėmiai peržiūrėjusioms kolegėms Irenai Katilienei, Inai Kažuro, Karinai Basiul, dr. Viktorijai Vaitkevičiūtei-Verbickienei.

į rankraščiuose atrastus reikšmingus duomenis – Legavičiaus korespondentų ratą, studijų metus, kunigystės laiką. Toliau, įvertinant Legavičiaus klebonavimo metų švietėjiškos veiklos svarbą, bus kiek plačiau pristatyta paparinės mokyklos įkūrimo Karkažiškėje istorija². Siekiant parodyti kunigo raštų svarbą, straipsnio pabaigoje bus apžvelgtos jo parašytos knygos. Duomenys apie įvairiose Lietuvos ir Lenkijos atminties institucijose išlikusias jo knygas apibendrinti lentelėje. Tyrimas aktualus, nes apie Juozapo Legavičiaus gyvenimą žinome itin nedaug. Pirmas bent kiek išsamiau jo gyvenimą ir kūrybą aprašė Vroclavo universiteto tyrėjas Bogdanas Rokas, rėmėsis Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus dokumentais. Šiame straipsnyje pasitelkta jo tyrimų medžiaga³, tačiau atrasta ir naujų duomenų, iš kurių vertingiausias laikytini Legavičiaus gimimo metai ir liudijimai apie jo švietėjišką veiklą, klebonaujant Karkažiškėje.

1. ATRADIMAI RANKRAŠČIUOSE

Tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje Legavičiaus rašytos knygos žinomos gerai. Portale www.epaveldas.lt įdėtos dviejų VUB RS saugomų knygų skaitmeninės kopijos⁴. Tačiau šio pamokslininko ir rašytojo gyvenimo aplinkybės beveik neištirtos. Publikacijose galima aptikti nebent pastabą, kad apie šio vieno produktyvesnių XIX a. pradžios Vilniaus autorių gyvenimą „kol kas mažai kas žinoma“⁵. Žinyne *Polski Słownik Biograficzny* suabejota tiek dėl jo gimimo ir mirties datų, tiek ir

² Dabar Karkažiškės kaimas Pabradės seniūnijoje, Švenčionių rajone.

³ Dėkoju dr. Viktorijai Vaitkevičiūtei-Verbickienei už nuorodą į straipsnį: Bogdan Rok, „Józef Legowicz – oświeceniowy kaznodzieja litewski: Próba szerzenia idei oświeceniowych wśród ludu“, in: *Oświeceni wobec rozbiorów Polski*, ed. Jerzy Grobis, Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1998, p. 245–262; ta pačia tema Bogdanas Rokas rašė publikacijoje „Józef Legowicz (zm. 1812), oświeceniowy kaznodzieja litewski, i jego poradnik dobrego życia“, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 1996, t. 115/1, Wrocław: Drukarnia Uniwersytetu Wrocławskiego, p. 51–65.

⁴ Prieiga internete: *Powinnosti gospodarzow wiejskich [...]*, Wilno: W Drukarni przy Akademii, 1797, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000543269> ir *Stan małzenski czyli prawidła [...]*, Wilno: W Drukarni przy Akademii, 1787, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000544049> (žiūrėta 2017 01 10).

⁵ Marija Ivanovič, „XVIII amžius Lietuvos lenkiškų knygų bibliografės akimis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, kn. 23, Vilnius: LLTI, p. 119.

dėl mokymosi vietos; biogramą rašęs Emanuelis Rostworowski tik pažymėjo, jog „gimimo data ir gyvenimo kelias nežinomi“⁶. Dauguma vélesnių žinytų daugiau žinių neteikia, o kitur šis autorius tiesiog neminimas.

VUB RS išlikę Juozapo Legavičiaus asmeniniai užrašais ir gauta korespondencija (f. 3, b. 1432; f. 3, b. 1557) leidžia bent kiek aptarti Legavičiaus gyvenimo kelią. Dvi rankraštinės knygos, kai kurių tyrėjų priskirtos *silva rerum*⁷ tipui, yra Vilniaus jėzuitų akademijos studento kelerių metų korespondencijos ir juodraščių lapai, įrišti, ko gero, jam išvykus, arba po jo mirties. Tą liudija įvairaus formato lapai (didesnieji nesivaržant apkarpyti, kad neišsikištų), supainiota korespondencijos chronologija. Laiškai atskleidžia Legavičiaus giminystės ryšius, veikalų nuorašai apibrėžia jaunuolio interesų ratą. Užrašai liudija jaunuolio kruopštumą rengiant pamokslus ir būsimas knygas.

Spėjama, jog Juozapas Legavičius gimė Maladečinos paviete⁸ 1743 m., mirė Karkažiškėje 1812 m.⁹ Mokėsi Vilniaus diecezinėje seminarijoje, teologijos daktaro laipsnį įgijo Vilniaus jėzuitų akademijoje. Tikėtina, kad studijas tęsė, nes 1809 m. laikraštyje *Kuryer Litewski*¹⁰ tituluotas jau „J. Legowicz, N. W. F. i S. T. Doktor“, t. y. „gamtos, laisvųjų menų, filosofijos ir šventosios teologijos“ daktaru.

Patikimesnių duomenų apie Legavičiaus kilmę aptikta jo konspektų ir užrašų rinkinyje (VUB RS, f. 3, b. 1432), kuriame išliko ir jo 1762–1768 m. korespondencijos fragmentai. Dauguma laiškų siūsti iš Viarchovkos (Wierchowka, Верховка, Вярхоўка), Žyžmos, Maladečinos, Čorų (iš Ašmenos ir Maladečinos paviėtų), minima dar gretima Chouchlavos (Холхлово, Хоўхлава) gyvenvietė. Išliko ir vienas jo ranka rašytas laiškas, adresuotas Taduvi Legavičiui į

⁶ „Data urodzenia i przebieg życia nieznanne“, Emanuel Rostworowski, „Legowicz Józef“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII: *Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander*, Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972, p. 4.

⁷ Milda Kvizikevičiūtė, „XVII–XVIII a. *silva rerum* pavyzdžiai Lietuvoje: tyrimų problemos egodokumentikos kontekste“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje: straipsnių rinkinys*, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 276–290.

⁸ Dabartinėje Baltarusijos, o tuo metu LDK Vilniaus vyskupijos teritorijoje.

⁹ Klebono amžius nurodytas Karkažiškės parapijos vizitacijoje: 1782 m. jam sukako 39 metai (VUB RS, f. 57 b. B53-582). Dėkoju menotyrininkei Astai Bimbirytei-Mackevičienei, kurios užuomina padėjo rasti datą. 1812-ieji kaip mirties metai minėti 1849 m. surašytame dokumente (VUB RS, f. 4, b. A2733). Jeigu Karkažiškėje išliko antkapinis paminklas, datos tikriausiai pažymėtos ir jame.

¹⁰ *Kuryer Litewski*, Wilno, 1809.VII.5, Nr. 53 priedas, l. 1v, *LMAVB*, b. P-4148.

Viarchovką¹¹. Tarp Legavičiui rašiusiųjų – jo sesuo Liudvika Legavičiūtė, dėdė (lenk. *stryj*, tėvo brolis) Ukmergės pavieto stalininkas Juozapas Legavičius, jo sūnus Tadas Legavičius, žemesnio rango (tą rodo rašymo stilius) atstovas Jokūbas Ramoška (Jakub Romaszko) ir kiti. Laiškai adresuoti į Vilniaus jėzuitų vienuolyną, turbūt studentas ten ir gyveno. Rokas mano, kad Legavičių giminė priklausė neturtingiems bajorams ir turėjo herbą *Przyjaciel*. Laiškai rodo, kad sostinėje gyvenantis jaunuolis aprūpindavo šeimą retesnėmis prekėmis ir spaudiniais. Sesuo, pranešusi apie gerą juodviejų motinos sveikatą, prašo nupirkti jai Vilniuje „gazo“¹² audinio, o pusbrolis Tadas Legavičius prašo atsiųsti laikraščių. Dėdė Juozapas siunčia brolvaikiui studentui kojines, batus, tabokinę, o pats norėtų gauti tabokos iš vaistinės prie Šv. Jono bažnyčios ir kunigo Pranciškaus Paprockio 1768 m. politinį kalendorių¹³.

Legavičiaus užrašuose gausu įvairenybių, mokslo žinių, išrašų iš laikraščių. Šalia studijuotų dalykų konspektų surašyti įvairūs kuriozai ir įdomūs faktai, artimesni pasaulietinei žinijai (pvz.: Kinijoje esama tokių didelių vaisių, kad vienu 20 žmonių pasisotintų¹⁴), žymių žmonių aforizmai¹⁵ ir kita. Legavičiaus užrašuose rasta ir autobiografinių įrašų: „išlaikiau visuotinės logikos egzaminą Vilniuje, Akademijoje, 1766 m. lapkričio 10 d.“¹⁶, „baigiau Akademiją 1786 sausio 28 d.“¹⁷.

Vilniaus jėzuitų akademijos 1584–1781 m. mokslo laipsnių teikimo registracijos knygoje *Akademijos laurai* Legavičius (*E. M. D. Josephus Legowicz*) paminėtas greta dviejų kitų pasauliečių ir keturių dvasininkų gamtos mokslų klausytojų, kuriems pirmasis filosofijos mokslo laipsnis (bakalauro) buvo

¹¹ VUB RS, f. 3, b. 1432, l. 60.

¹² Gazas – šilkinis, medvilninis ar lininis pusiau permatomas audinys.

¹³ „[...] Tobaki funtow dwa i Kalendarzyk Polityczny Edycyi Imsci X. Paprockiego na Rok teraznieyszy 1768 na co posyłam Szostakow pruskich dwanascie“, 1768.I.20 (VUB RS, f. 3, b. 1432, l. 73). Daugiau apie rašytoją, vertėją, leidėją jėzuitą Pranciškų Paprockį (Franciszek Paprocki, 1723–1805), žr. Regina Jakubėnas, „Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego“, in: *Kalbotyra*, 2012, t. 57 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 185–196; Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 134–138.

¹⁴ VUB RS, f. 3, b. 1557, l. 209.

¹⁵ VUB RS, f. 3, b. 1557, l. 114.

¹⁶ „absolvi examen ex universa Logica Vilnae in Academia Anno 1766 D 10 9bris [...]“ (VUB RS, f. 3, b. 899, l. 36v).

¹⁷ „Absolvi academiam A 1768 D 28 Jan“ (VUB RS, f. 3, b. 899, l. 93v).

suteiktas 1766 m. lapkričio 23 d. Šiems absolventams laipsnį suteikė Petras Laškis (Laski, Laszki, Laschki; 1728 – po 1773)¹⁸.

Legavičiaus konspektuose (*VUB RS*, f. 3, b. 666) greta kitų užrašų yra ir jo įrašas apie kunigystės pradžia. Po pirmųjų šventimų 1768 m., kunigu tapo 1770 m. birželį. Aprašė ir pirmojo pusmečio veiklą: „Nuo 1770 m. liepos 20 d. iki 1771 m. sausio 1 d. aukojau 172 mišias, vaikučių krikštijau [...] 27, šventuosius sakramentus suteikiau 20 ligonių, [...] dvasinių pamokslų bažnyčioje sakiau 51.“¹⁹

2. KARKAŽIŠKĖS KLEBONAS

Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio iniciatyva parapijos buvo pradėtos kasmet vizituoti. Žinios apie kiekvieną parapiją rinktos pagal standartinę anketą, kurios klausimų kiekis ilgainiui šiek tiek kito. Tokie vizitacijų raštai teikia daug informacijos apie to meto buitį²⁰.

1764 m. vasario 4 d. Vilniaus vyskupas įsakė vyskupijos dvasininkams smulkiai aprašyti savo parapijos turtą ir išsiuntinėjo anketas, kuriose buvo surašyti 33 klausimai apie bažnytinius pastatus, parapijos lėšas, ligonines, filijas ir parapijos

¹⁸ *Akademijos laurai: Laureae Academicae*, parengė Morkus Svirskas ir Irena Balčienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997, p. 371. Įrašas rankraštyje (*VUB RS* f. 2, b. 1) yra 533 lapo *versum* pusėje. Daugiau apie Petrą Laškį žr. Romanas Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1975, p. 443, 253, 260.

¹⁹ „W Imie JEZUSA X[ristu]sa Ukrzyzowanego Ja Jozef Anto- / ni Legowicz przyjołem Sukienkę swiętą w Se- / minario Dioeciesano Vilm[ensi] Dnia 17 7bra R 1768. / Dnia zaś 17 1obris Roku tegoz 1768 initiatus sum / Ima tonsura et quatuor minoribus ordinibus. / W Imie tegozy JEZUSA X[ristu]sa Ukrzyzowanego Dnia / 10 Marca initiatus sum Ordine Subdiacone naza- / jutrz Dnia 11 ejusdem praevia dispensatione Illu- / strissimi suscepi Ordinem Diaconi cujus Ministeri- / rium ante susceptum Ordinem Presbyteratus / solemniter inserviens Missae 12. obivi. Dnia zas / 9 Junij tegoz Roku 1770 in Praesbyterum con- / secratus sum. / Mszy Swętych a 20 Jul. R. 1770 ad 1 Jan. 1771 odprawiłem 172 [...] / Dziątek ochrzciłem a 15 Julij ad 1 Jan. 1771 – 27 / Chorych Swiętymi Sakramentami opatrzyłem – 20 / Od R. 1770 D. 1 Jan. az do R.1771 Jan. 1 nauk Duchownych w Kościele do ludzi powiedziałem – 51 [...]“ (*VUB RS*, f. 3, b. 666, l. 22).“

²⁰ Tiesa, kartais paaiškėdavo bandymai tokių vizitacijų raštuose nuslėpti, pagražinti tikrovę. Plačiau apie vysk. Masalskio rengtas vizitacijų anketas žr. ks. Tadeusz Kasabuła, *op. cit.*, 1998, p. 208, 223; nuo 1782 m. nuspręsta vizitacijų dokumentus rašyti lenkiškai, p. 232.

valstiečių skaičių. Taip pat turėjo būti surašytos ir kai kurios topografinės žinios [...]. 1774 m. kovo 24 d. Masalskis pažadėjo kas trečioje parapijoje įsteigti po mokyklą, parengė ir savo lėšomis išleido Potvarkį parapiinėms mokykloms (dokumentą, reglamentuojantį mokyklų veiklą).²¹

Vizitacijų raštuose randama duomenų ir apie to meto Karkažiškės parapiją. Ypač informatyvus ir detalus 1782 m. dokumentas, pasirašytas (tik inicialais) vizitatoriaus N. A. Borovskio²². Ten nurodyta, kad Karkažiškės parapija neturtinga; jos ilgis – pustrėčios mylios²³, plotis – dvi mylios. Matininkai niekad nematavę, tad tikslus žemės plotas nežinotas²⁴. Mokesčių valstybei nemokėta. Parapija priklausė Vilniaus vyskupijai. Jokių santaupų, fondų, dokumentų neturėjo (gal sudegė?). Klebonas kasmet gaudavo 400 auksinų, tačiau pats nežinojo, koku pagrindu. Prie klebonijos buvo sodas ir įžuvintas tvenkinėlis, sodininko nebuvo. Ūkyje dirbo du samdiniai. Čia jie gyveno, buvo maitinami, kasmet vienas gaudavo 32 auksinus, kitas – 20 auksinų, šeimininkė – 16, merga – 12, piemenėlis – 8. Kapinės prie bažnyčios. Nebūta nei smuklės, nei didelių mugių. Kitatikių ir totorių nebuvo; žydų 44 vyrai ir 38 moterys, sinagogos jie neturėjo, tad meldavosi Bajorėlių kaimo svirnelyje. Klebonas vadovavo bažnyčioje savo altorių turinčiai Šv. Juozapo brolijai. Brolija rinko lėšas slaugyti pasiligojusiems, remti skurstantiems. Labai trūko gydytojo: prireikus pagalbos tekdavo ieškoti Švenčionyse už 6, Mikailiškėse už 5 ar Vilniuje net už 17 mylių. Nebuvo nė vietinės žiniuonės. Klebonas Juozapas Legavičius iš Ukmergės pavieto, 39 metų, klebonavo nuo 1772 m. Anksčiau dvejus metus vikaravo pas kleboną Janą Kurzuną Ardilavoje²⁵, mokėsi Vilniaus diecezinėje seminarijoje. Karkažiškėje jau antrus metus vikaravo trisdešimtmetis Motiejus

²¹ Eligijus Raila, „Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis ir katalikiška apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 3, sudarė Vytautas Berenis, Vilnius: Gervė, 1997, p. 106.

²² „Wizyta Kosciola Korkozyskiego miana Ru 1782“ (VUB RS f. 57, b. B53-582).

²³ Lietuviška mylia buvo lygi 7467,6 m, lenkišką mylią sudarė kiek daugiau nei 7 km. Galima spėti, kad turimas omeny kitas matas: rašoma, kad iki Vilniaus yra 17 mylių. Atstumas nuo Vilniaus iki Karkažiškės – apie 54 km; tad čia minima mylia turėtų sudaryti apie 3 km.

²⁴ „[...] wiele morgow znayduie się gruntow y sianożęci dokładnie wiedziec niemożno, gdyż wymiaru Komorniczego nigdy niebyło“ (*ibid.*).

²⁵ Ardilava (Гарадзілава, Городилово, Haradzilawa, Horodziłow), Maladečinos raj., Baltarusijoje.

Šatinskis (Mateusz Szatyński) iš Kauno pavieto. Jis per metus gaudavo 300 auksinų, pietaudavo pas kleboną. Gebėjo jį pavaduoti pamokslaudamas.

Šalia kito bažnyčios turto paminėta bibliotekėlė. Joje buvo 9 knygos: mišiolai, giesmynai, kantičkos, krikšto metrikos ir kita. Viena knyga dvikalbė: lenkiška ir lietuviška Evangelija (*Ewangeliczka polska i litewska razem*; galbūt kauniškis vikaras pamokslus sakydavo ir lietuviškai? Tadeusz Kasabuła mini vyskupą Masalskį siekus, kad klebonas ar bent vikaras mokėtų lietuviškai²⁶). Antra, didesnė, biblioteka – paties klebono knygos; jų sąrašė – apie 32 pavadinimus, viso 70 tomų. Tarp jų Biblija lotynų ir lenkų kalba, nemažai pamokslų, – tarp autorių Mykolas Karpavičius, Laurynas Rydzewskis (Wawrzyniec Rydzewski), Sebastjan Lachowski, Juozapas Pazowskis (Józef Pazowski); taip pat „Šv. Tomo teologija“, popiežiaus Klemenso XIV laiškai, *Życie Ganganelego*²⁷, Jono Bohomoleco *Diabl w swoiey postaci*²⁸, *O roslinach potrzebnych y pozytecznych*²⁹ (lenk. „Ganganelio gyvenimas“, „Šėtono pavidalas“, „Apie reikalingus ir naudingus augalus“) ir kt.

Prie bažnyčios buvo įrengta špitolė su trimis nuolatiniais gyventojais. Kiti pastatai klebono remontuoti. Klebono lėšomis pastatyta mokykla, kainavusi 660 auksinų. Mokytojas Stanislovas Ulevičius (Stanisław Ullewicz) iš Kauno pavieto už pusmetį darbo imdavo 50 auksinų, valgydavo pas kleboną. Taip pat klebonas aprūpino mokyklą kuru ir apšvietimu. Vaikai joje mokėsi skaityti, rašyti, skaičiuoti ir geografijos, jokių darbų dirbti neprivalėjo. Atsisakė jie ir programoje numatytų amatų pradmenų: sakė, kad to išmoks namuose. Parapijiečiai savo vaikų leisti į mokslus nebuvo linkę. Vieni neturėjo, ką vaikui įdėti valgyti, kiti vaikus versdavo dirbti, tretį manė, kad prasilavinęs jaunimas nebedadės šeimos ūkyje, o ieškosis darbo svetur. Mokykloje mokėsi 5 kilmingųjų ir

²⁶ Tadeusz Kasabuła, „Lietuvių kalbos vartojimas sielovadoje Kauno ir Kupiškio dekanatuose XVIII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter*, 2010, t. 33 (61), Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 151–163. Prieiga internete: [http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1392-7450.N_33_61.PG_151-163/DS.002.2.01.ARTIC\(20170110\)](http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1392-7450.N_33_61.PG_151-163/DS.002.2.01.ARTIC(20170110)).

²⁷ Giovanni Vincenzo Antonio Ganganeli (1705–1774) buvo tikroji popiežiaus Klemenso XIV pavardė.

²⁸ Jan Bohomolec, *Diabel W Swoiey Postaci: Z Okazyi Pytania Jesli Sq Papiory Ukazany*, Warszawa: Nakładem Michała Gröllla, 1772; 1775.

²⁹ W. Krzysztof Kluk, *Roslin potrzebnych, pozytecznych, wygodnych, osobliwie krajowych, albo które w kraiu użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnozenie, i zażycie*, Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1777 ir vėlesn. m.

20 valstiečių vaikų. Be to, atskirame pastate 60-metė senutė Liudvika Vroblevska (Ludowika Wroblewska) kelias mergaites mokė skaitymo ir tikybos.

Kaip pažymi švietimo istorikė Meilė Lukšienė, „pradinėms mokykloms nei Edukacinė komisija, nei 1803 m. nuostatai jokių lėšų neskyrė, jos pagal tradicijas buvo paliktos bažnyčios priežiūrai. Faktiškai labai maža jų dalis buvo išlaikomos bažnyčios ar dvarininkų aukomis; didžioji pradinių mokyklų dalis buvo apmokamos pačių valstiečių ar miestiečių“³⁰. Todėl Legavičiaus dosnumas papratinė mokyklai laikytinas ne įprasta to meto praktika, o greičiau išimtimi. Beje, po Edukacinės komisijos reformų tokios mokyklos vadintos paprinėmis daugiau iš įpratimo. Mat mokyklose galėjo dėstyti tik mokytojai pasauliečiai, o kunigai galėjo nebent remti mokyklą finansiškai ir prireikus mokytoją pavaduoti³¹.

Ano meto Vilniaus dekanate Karkažiškės švietimo padėtis atrodo itin gera; 1781 m. tik devyniose iš devyniolikos parapijų veikė mokyklos³². Žinoma, kad iš 29-ių XIX a. pradžioje Lietuvoje veikusių paprinių mokyklų tik 10 turėjo savo patalpas³³. Dviejose – Rūdninkų ir Rukainių – mokytojavo vargonininkai, Medininkų parapijoje mokytoją išlaikė parapijiečiai. Karkažiškės parapinėje mokykloje 1781 m. buvo mokomi 5 kilmingųjų ir 6 valstiečių vaikai (tuo metu parapijoje gyveno 1874 žmonės), 1798 m. čia jau buvo 20 mokinių, 1804–1805 m. – 10 mokinių. Panaši padėtis buvo tik Verkių parapijoje – 1552 parapijiečiams teko 8 mokiniai (2 kilmingieji ir 6 valstiečiai), geresnė – Pavoverės parapijoje, ten tik 701 gyventojas, bet mokyti 13 miestelėnų ir 2 valstiečių vaikai³⁴. Prasčiausiai buvo Lavoriškių parapijoje, kur 3482 gyventojams teko tik 3 valstiečiai mokiniai.

Mirosławo Gajewskio straipsnis, skirtas Karkažiškės istorijai³⁵, apie šią paprinę mokyklą suteikia papildomos informacijos. Tačiau abejonių kelia kai kurios šio autoriaus nurodytos datos: Gajewskio žiniomis, Legavičius klebonavo

³⁰ Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970, p. 56.

³¹ *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, sudarė Magdalena Karčiauskienė [et al.], Vilnius: Mokslas, 1983, p. 89.

³² Jan Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezi wileńskiej, oraz wykaz kościołów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Vilnius: J. Zawadzki, 1912, lentelė p. 288–289.

³³ Meilė Lukšienė, *op. cit.*, p. 299.

³⁴ Pavoverės bažnyčios 1782 m. vizitacija ir duomenys apie mokyklą (VUB RS, f. 57, b. B53-910).

³⁵ Mirosław Gajewski, „Miasteczko Korkożyszki“, in: Idem (ed.), *Nasze podwileńskie ojczyzna*, Vilnius: Wydawnictwo Czas, 2002, p. 71–79.

1767–1797 m. Tačiau, anot 1772 m. Karkažiškės bažnyčios inventoriaus, Legavičius vadovavimą bažnyčiai perėmė tų metų rugsėjo 20 d.³⁶; šio klebono parašai gimimo metrikų knygoje matyti dar ir 1811 m. gruodžio mėnesio viduryje³⁷.

Karkažiškėje bažnyčia pirmąkart pastatyta 1502 m. Nuo žaibų ir karų ne kartą degė ir ne kartą buvo atstatoma. Bronius Kviklys apie tai rašo, tačiau praleidžia 1782 m. pabaigtą bažnyčios atstatymą³⁸. Šios statybos paliudytos trumpame 1849 m. Karkažiškės bažnyčios ir parapijos apraše. Statybas apmokėjo Vilniaus diecezinė seminarija, joms vadovavo klebonas Legavičius. Tame pačiame rašte bažnyčios administratorius Julijonas Pacevičius (Julian Pacewicz) aprašė ir Legavičiaus mirties datą bei priežastį:

Šviesusis ponas kunigas Legavičius, miręs 1812 m., dar ir šiandien prisimenamas ne tik piliečių, bet ir prastuomenės. Tai buvo dvasininkas, tikras Kristaus Karaliaus apaštalas, kuris eidamas per kaimus su didžiausiu uolumu skleidė Dievo žodį mažulėliams, liko visiems pavyzdys, buvo gailiaširdis ir mandagus, be to, ir jo gyvenimo pabaiga buvo ištis apaštališka, nes neramumų metu 1812 m. buvo priešų žiauriai sumuštas, tačiau tą pačią dieną, kai buvo sumuštas, buvo iškviestas pas ligonį už 8 varstų³⁹ nuo Karkažiškės, nešdamas Švč. Sakramentą išėjo pas jį pėsčiomis, ten, suteikęs pagalbą ligoniui, savąją sielą atidavė Dievui.⁴⁰

³⁶ „Inwentarz kościoła Korcozyskiego Spisany Roku 1772 Dnia 20 7bris przy objęciu tegoz Kosciola od JS Legowicza“ (VUB RS, f. 57, b. B53-581), pasirašė „X. Jozef Legowicz Commen Eccl. Korcozyszek“.

³⁷ LVIA, f. 604, b. 103.

³⁸ Bronius Kviklys, in: *Lietuvos bažnyčios*, t. 5: *Vilniaus arkivyskupija*, d. 2: *Vilniaus provincijos bažnyčios*, Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, p. 187–188. Išliko ir 1820 m. darytas šios Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios inventorių, žr. Mirosław Gajewski, *op. cit.*, p. 71. Du paveikslai, kadaise buvę Karkažiškės Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčioje (šv. Aloyzas Gonzaga ir Juozapo Jarmašausko tapytas šv. Ignacas Lojola), šiuo metu saugomi Lietuvos bažnytinio paveldo muziejuje Vilniuje.

³⁹ Vieną varstą sudaro 1,067 km, tad nueita 8,5 km.

⁴⁰ „W. I. X. Legowicz zmarły w roku 1812 jeszcze po dziś dzień zostaje w pamięci nie tylko u obywateli, ale nawet pomiędzy prostotą. – Był to kapłan prawdziwy Apostoł Chrystusa Pana – który chodząc po wsiach opowiadał słowo boże z największą gorliwością dla maluczkich – będąc przykładem dla wszystkich – był miłosierdnym i czynnym – a co większa że i koniec życia jego był prawdziwie Apostolski bo w czasie rewolucji w r. 1812 będąc okrutnie zbity od nieprzyjaciół, na wezwanie udał się do chorego z najświętszym sakramentem – dnia tego samego którego był zbity o 8 wiorst od Korcozyszek piechoto – tam udzieliwszy pomoc choremu oddał ducha swego Bogu“, („Kronika Kosciola Parafialnego, położonego w Dyecezyi Wileńskiej, Gubernii Wileńskiej Powiecie Wileńskim Dekanacie Święcianskim“, 1849, VUB RS, f. 4 b. A2733).

3. IŠLIKUSIOS KNYGOS

Vilniaus akademijos, bazilijonų ir pijorų spaustuvės išspausdino keliolika Legavičiaus knygų. Jis parengė ir anoniminių leidinių. Karolio Estreicherio spaudinių bibliografijoje įrašyta per dešimt Legavičiaus knygų pavadinimų⁴¹, paminėta, kad dar keturi veikalų pavadinimai nurodyti *Kuryer Litewski* (Nr. 53, 1809). Šio laikraščio priede yra skelbimas, kviečiantis įsigyti Legavičiaus knygas knygyne ir bazilijonų spaustuvėje⁴². Laikraštyje minimos šios Estreicherio sąrašė nesančios knygos (jų leidimo metai skelbime nenurodyti): *Kapłan sluga Boży i pasterz dusz* (*Dvasininkas Dievo tarnas ir sielų ganytojas*, 1793; kaina 4 auksinai), *Pienia święte* (*Giesmės šventos*, 1801; kaina 3 auksinai), *Katechizm większy dla ludzi życia mieyskiego* (*Didesnis katekizmas miestiečiams*; kaina 3 auksinai), *Katechizm mnieyszy dla ludzi życia wieyskiego* (*Mažesnis katekizmas miestiečiams*; kaina 1 auksinas 20 grašių). Pirmųjų dviejų leidinių egzempliorius pavyko rasti VUB ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB). Abu spaudiniai sukataloguoti kaip anoniminiai. Ko gero, *Kuryer Litewski* reklaminio teksto nuorodomis dera pasikliauti: jis sudarytas autoriui dar esant gyvam, leidiniais prekiaavo ir pati spaustuvė, o nuo knygų išleidimo buvo praėję dar nedaug metų. Kyla abejonių dėl kitų dviejų knygų pavadinimų – ar egzistavo šiandien visai nežinomas miestiečiams skirtas katekizmas, ar įsivėlęs riktas iškraipė ir kitur minimų Legavičiaus kaimiečiams skirtų katekizmų pavadinimus (*Katechizm większy dla ludzi życia wieyskiego*, Wilno, 1776; 1790; 1806).

Legavičiaus bibliografiją savo straipsniuose pakartojo ir papildė Bolesławas Kumoras ir Rokas, dar papildė ir bibliografinio sąrašo *XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba*⁴³ sudarytojos (visi šie duomenys apibendrinti straipsnio lentelėje). Tyrėja Kristina Mačiulytė mini *Kapłan sluga Boży i pasterz dusz* (*Klebonas Dievo tarnas ir sielų ganytojas*, 1793) kaip anoniminę knygą. Šis vadovas dvasininkams apibūdinamas kaip leidinys, puikiai atspindėjęs to laikotarpio

⁴¹ Karol Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 3, ser. 10, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1883, p. 146 (toliau – Estr.). Prieiga internete: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/indeks/25562.html> (2017 01 10).

⁴² LMAVB, Senosios periodikos fondas, P-4148, p. 1v.

⁴³ *XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba: kontrolinis sąrašas*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, sudarė Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015 (toliau – LKLK).

PIENIA

SWIETE

Y RYTMY POBOZNE

KU

ZBAWIENNEY POBUDCE

DO CHRZESCIAŃSKIEY POBOZŃOSCI,
Z ROZMAITYCH POBOZNYCH ZEBRANE
PISARZOW.

A

Na pożytek Chrześcianańskiej
Powszechności do Druku

PODANE.

w WILNIE

w Drukarni XX. Bazylianow

Roku 1801.

Pienia święte y rytmy pobożne ku zbawiennej pobudce do chrześcijańskiej pobożności z rozmaitych pobożnych zebrane pisarzy (1801; VUB UGR10051). Anoniminė knyga, kurios parengimas galbūt priskirtinas Juozapui Legavičiui

KAPŁAN
SŁUGA BOŻY, Y PASTERZ DUSZ
C Z Y L I
L I S T
XIĘDZA PLEBANA
DO
XIĘDZA BRATA SWEGO
ZAMYKAIĄCY
*w Krótkim zebraniu obowiąski Ka-
płańskie, i Pasterza Dusz.*

— — — — —
w WILNIE
w Drukarni XX. Bazyljanow
Roku 1793.

Kaplan sługa boży i pasterz dusz czyli list xiędza plebana do xiędza brata swego [...] (1793; VUB RSS Pb6o). Anoniminis vadovas dvasininkams, kurio autorystė galbūt priskirtina Juozapui Legavičiui

dvasią⁴⁴. Klebonas įpareigojamas rūpintis ne tik dvasine parapijiečių gero-ve, bet ir jų žemišku gyvenimu, suteikti jiems sveiko gyvenimo, išmintingo ūkininkavimo, kultūringo bendravimo, higienos žinių. Pasaulietinių mokslų svarba kunigui grindžiama Bažnyčios Tėvų pavyzdžiais. Tai atliepė Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio katalikiškosios Apšvietos klebono idealo formavimą, kai „klebonas turėjo tapti artimu ir brangiu žmogumi, didžiausiu autoritetu ir patarėju, parapijos gyvenimo organizatoriumi ir jos sergėtoju“⁴⁵.

Legavičius taip pat parengė spaudai populiarus Abiejų Tautų Respublikos autoriaus kunigo Juozapo Bakos (1706–1780) knygelę *Nabożeństwo codziennie chrześcianskie (Kasdienės krikščionių pamaldos, 1808)*. Šios knygos egzemplioriai yra saugomi Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos RS (Blenk. 25/808) ir LMAVB RS (L19/155).

Bogdanas Rokas kaip du svarbiausius Legavičiaus prioritetus išskiria rūpini- maši žmogaus sielos išganymu ir švietimu. Būdingas vienos iš jo knygų barokiš- kai puošnus pavadinimas: *Chrzescianin-pielgrzym do niebieskiey ojczyzny, czyli jakim być powinien chrzesciański człowiek w drodze niniejszego życia, żeby doszedł wiekuistego w niebiesiech (Krikščionis – piligrimas į dangaus tėviškę, arba koks turėtų būti žmogus krikščionis kelyje šiojo gyvenimo, kad pasiektų amžinybę dausose, 1803)*. Barokinė meilė mirčiai švietėjams jau nebūdinga; žemiškas gyvenimas gerbtinas ir nugyventinas deramai. Artūras Tereškinas, nagrinėjęs Apšvietos epochos pamokslų poetiką, pažymėjo, kad tuo metu „žmogus pasidaro vien apibrėžtų religinių, visuomeninių priedermių atlikėjas. Baroko teatrališkumas, apėmęs visatą, blėsta: į pamokslus įsiveržia realybė, esanti čia pat, už bažnyčios durų, su gamtos ritmu, su kasdiene klausytojų buitimi.“⁴⁶ Šiai realybei suvokti ir aprėpti skirti šviečiamojo pobūdžio Legavi- čiaus leidiniai.

Knygoje *Zbiór przystoinych rozrywek (Tinkamų pramogų rinkinėlis, 1783)* gausu astronomijos ir geografijos žinių, duomenų apie pasaulio gyvūnus, kalbas, matus ir kita. Šią knygą Emanuelis Rostworowskis išskiria kaip itin informatyvią

⁴⁴ Kristina Mačiulytė, „Pamokslas XVIII a. antrosios pusės LDK visuomenėje“, in: *Senoji Lietu- vos literatūra*, 2004, kn. 18, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 218.

⁴⁵ Eligijus Raila, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁶ Artūras Tereškinas, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992, p. 104–164.

susipažįstant su to meto populiariąja žinią ir mąstysena: „Rinkinyje sudėtos įvairios elementarios žinios iš gamtos mokslų, geografijos, istorijos, taip pat „rimtos eilės“ ir „sąmojingi eilėraštukai“, dainelės, mįslės, priežodžiai, pasakos, pamokomi pasakojimai, juokingi pasakojimai, sapnų aiškinimai. Rinkinio lygis kartais, regis, labiau pritaikytas kilmingam skaitytojui nei valstiečiui. Šalia pamokančių ir išties įdomių dalykų gausu grafomanijos ir primityvumo apraiškų.“⁴⁷ Rostworowskio priekaištas autoriui dėl polinkio į grafomaniją neturėtų sumažinti tyrėjų dėmesio šiam veikalui. Aišku, kad rinkinio sudarytojui veikalo praktinis poveikis buvo svarbesnis nei estetizavimas. Lenkų kultūrologė Stefanija Skwarczyńska dar 1931 m. panašius tekstus priskyrė ne grožiinei, o taikomajai literatūrai⁴⁸.

Kitus Legavičiaus veikalus apimtimi žymiai pralenkia jo *Historia przesławiania kościoła bożego y dzieiow męczeńskich (Dievo Bažnyčios persekiojimo ir kankinysčių istorija, 1778, 21780)*. Trijose traktato dalyse atskleidžiamos Senojo ir Naujojo Testamentų bei Romos imperijos laikų kankinių istorijos. Didaktiškai pateikiama ir rūsti lemtis, kurios neišvengė įvairių laikų krikščionybės persekiotojai ir engėjai.

Katechizm dla ludzi życia wieyskiego (Katekizmas kaimo žmonėms, 1776; 21790; 31806) didesniąją dalį sudaro tikėjimo tiesų ir religinės praktikos aprašymas. O paskutiniai skyriai kupini kasdienio gyvenimo patarimų: aiškina švaros, higienos, tinkamos mitybos, atsargumo su ugnimi svarbą. Pabrėžiama, kad krikščionims dera rūpintis ne tik sielos tyrumu, bet ir kūno bei apdaro švara⁴⁹. Dar ryškesnis dėmesys pasaulietiniam gyvenimui, asmens pilietiškumui yra knygoje *Obowiązki człowieka Chrześcianina y Obywatela (Pareigos žmogaus krikščionio ir piliečio, 1781; 21808)*. Trečiajame jos skyriuje aptariamos piliečio pareigos monarchui, bendrapiliečiams, tautai. Monarchu dera pasitikėti, už jo sveikatą melstis. Bendrapiliečiams prisakoma gyventi broliškai, kaip pritinka vienos motinos Tėvynės sūnums, rūpintis valstiečiais, jų švietimu, girtuoklystės naikinimu, ūkiškai ir protingai tvarkytis gyvenimą. Tautos teisės (*prawa narodowe*), Legavičiaus žodžiais, yra pilietinės santai-

⁴⁷ Emanuel Rostworowski, *op. cit.*, p. 4.

⁴⁸ Stefania Skwarczyńska, „O pojęciu literatury stosowanej“, in: *Pamiętnik Literacki*, t. XXVIII/1, Lwów: Instytut Badań Literackich, 1931, p. 12.

⁴⁹ Józef Legowicz, *Obowiązki człowieka Chrześcianina y Obywatela [...]*, Wilno: Drukarnia XX Bazylianów, 1808, p. 185.

kos ir laimės svariausi svertai, stipriausi įtvirtinimai, patvariausi mūrai, jos vertos pagarbos ir darbo. Tikroji laisvė yra laisvė nuo nusikaltimo ir sekimas teisingumu. Nurodomos ir įvairių valstybės luomų priedermės, puoselėjama pakanta. Su *disidentais* (kitatikiais) patariama elgtis pagarbiai, rodyti jiems sektingą doros pavyzdį, į religinius ginčus su jais nesivelti⁵⁰. Tekstas prisodrintas Šventojo Rašto, Bažnyčios tėvų ir Antikos autorių citatų.

Aprašydamas įprastą XIX a. pr. parapiinę mokyklą⁵¹, Janas Kurczewski paminėjęs, kad jos bibliotekėlėje būdavo Johanno Heinricho Pestalozzi veikalai, Edukacijos komisijos parapiinėms mokykloms skirtas vadovėlis, Naujasis Testamentas, katekizmai, kun. Stanislovo Bonifaco Jundzilo *Botanika stosowana [...]*⁵², taip pat Legavičiaus *Obowiazki czlowieka Chrzescianina y Obywatela* (1781; 1808). Taigi, Legavičiaus veikalai buvo plačiai žinomi.

Toliau pateikiamoje lentelėje surinkti duomenys apie šiandien žinomas paties Legavičiaus rašytas knygas, pažymėta, kur jos paminėtos, kuriose Lietuvos ir Lenkijos institucijose (jų pavadinimų santrumpos pateikiamos išn. 55) saugomi jų egzemplioriai⁵³. Žinoma, yra galimybė, kad ir ši lentelė nepilna. Regis, bibliotekose saugomas Legavičiaus parašytų knygų skaičius yra stebėtinai mažas. Atkreipęs į tai dėmesį Rokas pradėjo publikavimo darbą, perspausdindamas Legavičiaus *Powinności gospodarzów wiejskich (Kaimo ūkininkų prievolės, 1779)* tekstą⁵⁴. Reikšmingas būsimų studijų baras būtų Legavičiaus knygų speciali analizė – tiriant to meto retorines priemones, laikotarpiui būdingas kasdienio gyvenimo detales (buities, higienos, etiketo patarimai), mentaliteto raidą (šalia dievobaimingumo pagiriamos ir piliečio pareigos), ano meto emocijų ir žmogaus polinkių tezaurą (Legavičiaus psichologinėje knygoje, kur aptarti žmonių charakteriai, jų tipai, – *Człowiek wewnątrzny...*).

⁵⁰ *Ibid.*, p. 171, 175, 102.

⁵¹ Pavyzdžiui buvo pasirinkta mokyklėlė Vialesnicoje, dab. Ukrainoje; Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 281.

⁵² Bonifacy Stanisław Jundziłł, *Botanika stosowana: czyli wiadomość o własnościach y uzyciu roślin w handlu, ekonomice [...]*, Wilno: W Drukarni Dyecezalney, 1799.

⁵³ Matyti, kad knygos spausdintos įvairiose Vilniaus spaustuose; toks reiškinys XVIII a. antroje pusėje buvo įprastas. Petrauskienės prielaida, buvo „spausdinama ten, kur tuo metu buvo mažiau darbo“ (Irena Petrauskienė, *op. cit.*, p. 46).

⁵⁴ Publikuota *Acta universitatis Wratislaviensis*, 1996, t. 1878, Wrocław, p. 54–65. Visas tekstas internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUBo1-000543269> (žiūrėta 2017 01 10).

Vertinga būtų išsamesnė šio švietėjo kūrybinio palikimo analizė, jo veikalus įvertinant to meto švietėjiškos minties kontekste. Aktualu būtų Karkažiškėje bažnyčią ir parapinę mokyklą stačiusio švietėjo atminimą įamžinti paminklu ar paminkline lenta jo ilgamečio klebonavimo vietoje.

Lentelė. Juozapo Legavičiaus veikalai abėcėlės tvarka⁵⁵

	Veikalo pavadinimas	Spaustuvė	Paminėjimas	Dabar saugoma
1.	<i>Bog jest miłość, miłość Boga, mądrość poczciwa czyli traktat o najswiętszey Boga miłości</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1807	Kumor, Rok	VUB RSS, BAV C1037; LMAVB RS, 4347294; BN I 459.414; BJ, 587881/I MSD
2.	<i>Chrzescianin-pielgrzym do niebieskiej ojczyzny, czyli jakim być powinien chrześcijański człowiek w drodze niniejszego życia, żeby doszedł wiekuistego w niebiesiech</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1803	Kumor, Rok	BN, I 459.937, I 458.379 (defektuotas)

⁵⁵ Sudarant lentelę remtasi: Karol Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 3, ser. 10, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1883, p. 146 (lentelėje – Estr.); Bogdan Rok, „Józef Legowicz – oświeceniowy kaznodzieja litewski: Próba szerzenia idei oświeceniowych wśród ludu“, in: *Oświeceni wobec rozbiorów Polski*, ed. Jerzy Grobis, Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1998 (lentelėje – Rok); Bolesław Kumor, Legowicz Józef (zm. 1811), in: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1982, p. 502 (lentelėje – Kumor); *XVIII a. Lietuvos knygos lenkų kalba: kontrolinis sąrašas*, sudarė Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 2015 (lentelėje – LKLK); Lietuvos ir Lenkijos akademinių bibliotekų katalogų duomenimis. Kitos lentelėje vartojamos santrumpos: ATR – Abiejų Tautų Respublika, BJ – Biblioteka Jagiellońska (Jogailaičių universiteto biblioteka Krokuvoje), BN – Biblioteka Narodowa (Lenkijos nacionalinė biblioteka Varšuvoje), BNKJ – Biblioteka Naukowa Księży Jezuitów w Krakowie (Jėzuitų mokslinė biblioteka Krokuvoje), KL – *Kuryer Litewski*, 1809, Nr. 53 priedas (LMAVB, Senosios periodikos fondas, P-4148, p. 1v), LVIA – Lietuvos valstybinis istorijos archyvas, LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, MN – Muzeum Narodowe (Nacionalinis muziejus Krokuvoje), NPDAF – Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas (Lietuva), *Ossol. – Ossolineum* (Osolinskių nacionalinio instituto biblioteka Vroclave), PANBK – Polska akademija Nauk, Biblioteka Kórnicka (Lenkijos MA biblioteka Kurnike), VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, VUB RSS – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

3.	<i>Człowiek chrześcijański czyli nabożeństwo człowieka chrześcijanina przez X. J. L. S. Teol. Dokt. Pl. Kork. Na użytek chrześcijańskiej powszechności zebrane y do druku podane</i>	Pijorų spaustuvė, 1787	Estr., Kumor, LKLK, Rok	VUB RSS, IV22393, IV22358, IV22427; MN 4730; Varšuvos dvasinė seminarija, o.18.16 (73908)
4.	<i>Człowiek wewnętrzny, czyli Nauka o namiętnościach człowieka każdemu pożyteczna, przez jednego Kapłana Dyecezyi Wileńskiej zebrana y do druku podana</i>	Pijorų spaustuvė, 1778; Bazilijonų spaustuvė, 21796	LKLK	VUB RSS, IV22604, IV 7504 (1778) ir IV22310 (1796); LNMB, Blenk.3/793 (1796); NPDAF, KC 133988, KC 138883
5.	<i>Historia przesławiania kościoła bożego y dzieiow męczeńskich przez X. J. L. S. Teol. D. Pl. Kość. Korkorzyskiego Krotko Zebrana</i>	Pijorų spaustuvė, 1778; 1788	Estr., Kumor, LKLK, Rok	LNMB, B lenk.11/788; LMAVB RS, L18/1043; VUB RSS, IV21926, IV22357, IV4089; MN, 4291; NPDAF, KC 140947, KC 227163; BN, XVIII.1.7171; Liublino dvasinė seminarija, 18.15339; Liublino vaivadijos viešojoji biblioteka, P-18-0-2256; Poznanės universitetas, SD26131
6.	<i>Kapłan sługa Boży i pasterz dusz, czyli List księdza plebana do księdza brata swego zamykający w krótkim zebraniu obowiązki kapłańskie i pasterza dusz⁵⁶</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1793	LKKL	VUB RSS, Pb 60

⁵⁶ Pavadinimas primena vysk. Juozapo Kosakovskio grožinio kūrinio *Ksiądz pleban* (1783) pavadinimą.

7.	<i>Katechizm dla ludzi życia wiejskiego z przydatkiem niektórych Pieśni pobożnych przez Jednego Kapłana dyecezyi Wileńskiej zebrany y do druku podany [...] ⁵⁷;</i> <i>Katechizm dla ludzi życia wiejskiego: na użytek chrześcijańskiej powszechności, a szczególnie dla wygody potrzebujących nabywania umiejętności nauki chrześcijańskiej</i>	Pijorų spaustuvė, 1776; Akademijos spaustuvė, 1790; Bazilijonų spaustuvė, 1806	Estr., Kumor, LKLIK, Rok	LMAVB RS, L18/195 (1790); VUB RSS, 22531 (1776), Ž1-6/1 (1806); BJ, 37-237 (1790), jo kopija Ossol.; BN, 1.100.579; Ossol., 446172 (1806)
8.	<i>Kazanie o potrzebie boskiej religii w uroczystość Niepokalanego Poczęcia N. Maryi Panny przez [...] miane w kościele XX bernardinów wileńskich 8 decembra 1802 ⁵⁸</i>	Diecezijos spaustuvė, 1803	Rok	LMAVB RS, L19/1074
9.	<i>Nauki o świętych i najczcigodniejszych Jezusa Chrystusa sakramentach, z św. Koncylium Trydenckiego i Katechizmu Rzymskiego w krótkości zebrane [...]</i>	Diecezijos spaustuvė, 1804	Kumor, Rok	BJ buvęs egzempliorius dingo
10.	<i>Obowiazki Człowieka Chrześcianina y Obywatela na Boskiej Religii prawie przyrodnym ugruntowane przez X. Józefa Legowicza Plebana Korkozyskiego zebrane y do druku podane</i>	Akademijos spaustuvė, 1781; ² 1808	Estr., Kumor, LKLIK, Rok	LNMB, Blenk. 8/781 (1781), Blenk 28/808; NPDAF, KC 7658, KC 133138; VUB RS, f. 3, b. 586, VUB RSS, VI 22344, BAV57.8.34 (1782); VUB, UGR10438 (1808 m.); BN, XVIII.1.562; Liublino vaivadijos viešoji biblioteka, 465116 I/L; Getingeno universitetas, D37073 (mikrofilmas); PANBK, 115210

⁵⁷ Autorius atskleistas dedikacijoje Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjui Antoniui ir Rachelei Špirkoms (Szpyrka).

⁵⁸ Rokas pavadinime klaidingai nurodo ne *bernardinów*, o *bazylianów*, ne 1802, o 1803 m.; žr. Bogdan Rok, „Józef Legowicz – oświeceniowy kaznodzieja litewski“, p. 262.

11.	(sud. Legavičius) <i>O obrządkach siedmiu Nowego prawa sakramentow (dedikuota kun. Tomaszui Husarzewskiu⁵⁹)</i>	Pijorų spaustuvė, 1784	Estr., Kumor, Rok	BN, XVIII 1.787; Liublino dvasinė seminarija, 18.11770 (defektuotas)
12.	<i>Pienia święte y rytmy pobozne ku zbawienney pobudce do chrzescianskiey poboznosc, z rozmaitych poboznych zebrane pisarzow a na pożytek Chrześcianańskiey Powszechności do Druku podane</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1801	LKLK	VUB RSS, UGR10051 (2 egz.)
13.	<i>Powinnosci człowieka chrzescianskiego: co powinien wierzyc, czynić, y wiedzieć, aby był zbawiony (slapyvardžiu)</i>	Pijorų spaustuvė, 1778	LNMB bibliografijos duomenų bankas	VUB RSS, IV 22228
13.	<i>Powinnosci Gospodarzów Wieyskich w krótkości zebrane przez X. Legowicza Plebana Korkozyskiego y dla wygody swoich Parafianow do druku podane</i>	Akademijos spaustuvė, 1779	Estr., Kumor, Rok	VUB RSS, IV21652, IV22512; Krokovos Čartoriskių bibl., 64031; BJ, 40314 (jo kopija Ossol.)
14.	<i>Rzecz w krótkości zebrana o fundamentach Boskiey Chrześcianskiey katolickeiy Religii do druku podana</i>	Akademijos spaustuvė, 1795	Estr., Kumor, Rok	LMAVB RS, L18/820; LNMB, Blenk.5/795; VUB RSS, IV 3333, IV 5910, IV 7095, IV 21747, BAV4.8.12; NPDAF, KC138898, KC 196974; Varšuvos dvasinė seminarija, 0.75.13(76874) ir G.27.36 (G8954); Liublino dvasinė seminarija, 18.11550
15.	<i>Stan małżeński, czyli prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia y porządneho a chrzescianskiego wychowania dzieciak</i>	Akademijos spaustuvė, 1787	Estr.	LMAVB RS, L18/1344; VUB RSS, IV21650 ⁶⁰ ; NPDAF, KC 139872; BUJ, 586414 I

⁵⁹ Tomasz Husarzewskio *imprimatur* palydi Legavičiaus *Człowiek wewnętrzny* 1778 m. leidimą.

⁶⁰ Visas tekstas internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000544049> (žiūrėta 2017 01 10).

16.	(sud. Legavičius) <i>Zbiór krótki o obrządkach mszy świętej ofiary z dzieła Benedykta XIV papieża de sacrificio missae zebrany a na pożytek prawdziwych powszechności do druku podany</i>	Akademijos spaustuvė, 1784 ir 1810	Estr., Rok	LNMB, Blenk.10/784 (1784); LMAVB RS, L18/458 (1784), L19/676 (1810); MN 4292; Varšuvos universitetas, 28.20.4.10814; Biblioteka Śląska, Katowicai, 232530/I
17.	<i>Zbiór pożytecznych zabawek dla każdego stanu ludzi służąc mogących</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1798	Estr., Kumor, Rok	LNMB, Blenk, 3/798; LMAVB RS, L18/901; NPDAF, KC152904; BJ, 586825 I; Lenkijos mokslų akademija, Varšuva, XVIII.1.618 ir XVIII.6754
18.	<i>Zbiór przystoynych rozrywek czyli sposob y uczciwe y uciessne do przystoynego rozweselenia umysłu, na użytek powszechności a szczególniej dla młodzi wieyskie y parafialne y do druku podany</i>	Bazilijonų spaustuvė, 1797; turėjo būti ² 1783; Zavadskio, ³ 1804	Estr., Kumor, Rok	LMAVB RS, L18/495(1783); VUB RSS, IV 23249; Kauno apskrities viešojo biblioteka, R30384; BJ, 7176/1, BJ, 5966/1 (su defektu); Torunės miesto biblioteka, F.516

4. IŠVADOS

Straipsnyje pažvelgta į vieno ilgainiui primiršto švietėjo, rašytojo, pamokslininko, kunigo Juozapo Legavičiaus gyvenimą ir raštus. Tyrimo metu išlikusių šio asmens užrašų ir kitų VUB saugomų rankraščių puslapiuose atrasti gyvenimo faktai ir gyvenimo datos svariai papildė iki šiol žinotus negausius duomenis. Dabar nustatyti rašytojo gimimo metai, jo studijų Vilniaus jėzuitų akademijoje laikas, jo veiklos Karkažiškių parapijoje detalesni faktai. Iš daugelio šaltinių surinkti ir apibendrinti duomenys papildė ir tikslina žinias apie išleistas Legavičiaus knygas. Jam priskirta dviejų iki šiol laikytų anoniminėmis knygų, *Kaplan sluga Boży i pasterz dusz* (1793) ir *Pienia święte* (1801), autorystė ir pora pozicijų papildytas Nacionalinės bibliotekos bibliografų sudarytas naujausias lenkų kalba leistų knygų Lietuvoje sąrašas. Šie duomenys turtina mūsų žinias apie rašytojo produktyvumą, leidžia geriau įsivaizduoti ir jo kūrybos reikšmę ATR ir Lietuvos kultūros bei švietimo pasaulyje. Gausus ir įvairus švietėjo palikimas nusipelnė Lietuvos literatūrologų, istorikų, kultūrologų ir kitų tyrėjų dėmesio.

ŠALTINIAI

- [Duomenys apie Karkažiškės parapiją, 1849,] VUB RS, f. 4, b. A2733.
- [Juozapo Legavičiaus konspektai, ruošimasis egzaminams, kita,] VUB RS, f. 3, b. 666.
- [Juozapo Legavičiaus mokytojo Petro Laschio SJ *Physica generalis* (1767) nuorašas,] VUB RS, f. 3, b. 678.
- [Juozapo Legavičiaus paskaitų konspektai, kita,] VUB RS, f. 3, b. 899.
- [Juozapo Legavičiaus užrašai ir korespondencija,] VUB RS, f. 3, b. 1432.
- [Juozapo Legavičiaus užrašai, juodraščiai,] VUB RS, f. 3, b. 1557.
- [Karkažiškės bažnyčios inventorių, 1772 09 20,] VUB RS, f. 57, b. B53-581.
- [Karkažiškės bažnyčios vizitacija,] 1782, VUB RS, f. 57, b. B53-582.
- [Karkažiškės klebonų metinio užmokesčio pakvitavimai, 1766–1814,] VUB RS, f. 210, b. 20.
- [Karkažiškės RKB gimimo metrikų knyga, 1802–1818,] LVIA, f. 604, b. 103. Prieiga internete: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/604/10/103> (žiūrėta 2017 01 10).

LITERATŪRA

- Akademijos laurai = Laureae Academicae*, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, įvadą parašė Romanas Plečkaitis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 3, ser. 10, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1883, p. 146. Prieiga internete: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/indeks/25562.html> (žiūrėta 2017 01 10).
- GAJEWSKI MIROŚLAW, „Miasteczko Korcożyszki“, in: Idem (ed.), *Nasze podwileńskie ojczyzny*, Vilnius: Czas, 2002, p. 71–79.
- IVANOVIČ MARIJA, „XVIII amžius Lietuvos lenkiškų knygų bibliografės akimis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, kn. 23, Vilnius: LLTI, p. 107–122.
- JAKUBĖNAS REGINA, „Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego“, in: *Kalbotyra*, 2012, t. 57 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 185–196.
- JUNDZIŁŁ BONIFACY STANISŁAW, *Botanika stosowana: czyli wiadomość o własnościach y uzyciu roślin w handlu, ekonomice [...]*, Wilno: W Drukarni Dyecezalney, 1799.
- KASABUŁA TADEUSZ, *Ignacy Massalski, biskup Wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.
- KASABUŁA TADEUSZ, „Lietuvių kalbos vartojimas sielovadoje Kauno ir Kupiškio dekanatuose XVIII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter*, 2010, t. 33 (61), Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 151–163. Prieiga internete: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1392-7450.N_33_61.PG_151-163/DS.002.2.01.ARTIC (žiūrėta 2017 01 10).
- KUMOR BOLEŚLAW, „Legowicz Józef (†1811)“, in: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1982, p. 502.
- KURCZEWSKI JAN, *Biskupstwo Wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Vilnius: J. Zawadzki, 1912.
- Kuryer Litewski*, 1809, Nr. 53 priedas (LMAVB, Senosios periodikos fondas, P-4148, p. 1v).

- KVIKLYS BRONIUS, „Karkažiškė“, in: *Lietuvos bažnyčios*, t. 5: *Vilniaus arkivyskupija*, d. 2: *Vilniaus provincijos bažnyčios*, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, p. 187–188.
- KVIZIKEVIČIŪTĖ MILDA, „XVII–XVIII a. *silva rerum* pavyzdžiai Lietuvoje: tyrimų problemos egodokumentikos kontekste“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*: straipsnių rinkinys, parengė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 276–290.
- XVIII a. *Lietuvos knygos lenkų kalba: kontrolinis sąrašas*, sudarė Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 2015.
- Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*: mokymo priemonė, sudarė Magdalena Karčiauskienė [et al.], Vilnius: Mokslas, 1983.
- LUKŠIENĖ MEILĖ, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas: Šviesa, 1970.
- MAČIULYTĖ KRISTINA, „Pamokslas XVIII a. antrosios pusės LDK visuomenėje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, kn. 18, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 213–223.
- PETRAUSKIENĖ IRENA, *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976.
- PLEČKAITIS ROMANAS, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1975.
- RAILA ELIGIJUS, „Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir katalikiška apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 3, sudarė Vytautas Berenis, Vilnius: Gervėlė, 1997, p. 92–146.
- ROK BOGDAN JERZY, „Józef Legowicz – oświeceniowy kaznodzieja litewski: próba szerzenia idei oświeceniowych wśród ludu“, in: *Oświeceni wobec rozbiorów Polski*, ed. Jerzy Grobis, Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1998, p. 245–262.
- ROK BOGDAN JERZY, „Józef Legowicz (zm. 1812), oświeceniowy kaznodzieja litewski, i jego poradnik dobrego życia“, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 1996, t. 115, sąs. 1, Wrocław: Drukarnia Uniwersytetu Wrocławskiego, p. 51–65.
- ROKAS BOGDANAS, „Juzefas Legovičius – švietimo laikotarpio pamokslininkas Lietuvoje“, iš lenkų k. vertė Marija Ivanovič, in: *Tarp knygų*, Nr. 5, 2010, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, p. 23–30.
- ROSTWOROWSKI EMANUEL, „Legowicz Józef“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII: *Legendorf Fabian – Lubomirski Aleksander*, Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972.
- SKWARCZYŃSKA STEFANIA, „O pojęciu literatūros stosowanej“, in: *Pamiętnik Literacki*, 1931, t. XXVIII/1, Lwów: Instytut Badań Literackich, Ossolineum, p. 1–24.
- ŚLUSARSKA MAGDALENA, „Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów. Duchowienstwo diecezji Wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Massalskiego (1762–1794) a oświeceniowa reforma katolicka“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 33, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 171–211.
- TEREŠKINAS ARTŪRAS, „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992, p. 104–164.

Juozapas Legavičius (Józef Legowicz, 1743–1812): His Life and Legacy

S u m m a r y

This paper outlines the biography of priest Juozapas Antanas Legavičius (Józef Antoni Legowicz, 1744–1812) and introduces his creative legacy. A graduate of Vilnius Jesuit Academy and doctor of theology, he wrote more than ten didactic books that were published in Vilnius from 1776 to 1808. The research is based on the manuscripts found in the Vilnius University Library and on several papers by Polish scholars. The fate and the content of the extant books of this author are briefly reviewed. Some valuable biographical facts were revealed in the process of research, and data on Legavičius's remaining books was gathered. Two books previously thought to be anonymous – *Kapłan sluga Boży i pasterz dusz* (1793) and *Pienia święte* (1801) – were attributed to him. Mention is also made of Juozapas Legavičius's active role in rebuilding the church in Karkažiškė and in establishing and maintaining the parochial school.

KEYWORDS: Juozapas Legavičius, Józef Legowicz; Vilnius Jesuit Academy; the Enlightenment; preaching; education.

Gauta 2016 09 27

Priimta 2017 01 12